

EGYED EMESE

„Scytha vagyok” Kéziratos paszkvillus a Demonstratoról – Sajnovitsnak

Több, mint negyedszázaddal Gyarmathi Affinitasa előtt keletkezett az az álneves kritika, amelyet bemutatunk.

Verses része ismerős, mégpedig az 1789-ben megjelent Két Nagyságos Elmének Költeményes Szüleményei című kötetből. E Révai Miklós által szerkesztett, 1789-ben megjelent könyv a szerkesztő bevezető költeményén kívül többnyire Barcsay Ábrahám és Orczy Lőrinc (eredetileg magánlevelek részeit képező) magyar verseit tartalmazza. Nemcsak egymáshoz írott verses leveleiket, a kötetbe ugyanis Bessenyei Sándornak, Györgynek, Prónay Évának, esetleg valamely névtelen, számunkra ismeretlen személynek szóló levelek megannyi verses betétje is bekerült. (Episztoláknak tekinthetjük e verseket.) E könyv darabjaival kapcsolatban eddig leginkább a szerző-meghatározás jelentett tudományos problémát.¹

Ilyen a fentebb számunkra ismerősnek tekintett, a kötet második részében olvasható vers is (Révai 1789: 230–234). Kezdősora: Meg szünik nap kelet nép özönt küldeni². Címzettje formálisan nem Barcsay, de nem is Orczy. A „feladó” nem nevezi meg magát. Ez azonban nem meglepő. A korabeli szerzőrejtéssel (vagy ködösítéssel) kapcsolatos viták máig sem zárultak le.³

A költemény címe bizonyára Révaitól származik Tsillag néző Sajnovits és Hell hibái tzáfoltatnak.⁴ A cím a korban szokásos szerkesztői eljárást követi, és arra is utal, hogy Révai Miklós körében – amely nem a tudósok szűk csoportját jelentette – nem volt illetlenség elhatárolódni a nyelvrokonságnak ez új keletű elméletétől.

A most közreadandó MOL-kézirat ismeretlenül maradásának egyik oka az lehet, hogy a paszkvillus-irodalom amolyan senki földje. Hangsúlyozott alkalmi-

¹ Ennek azért van jelentősége, mert az Orczy – Barcsay szerző-azonosításkor a kötetbeli elhelyezés is érv lehet. Az episztolák bevezető alcímei, pl. a Két jó barát között való levelezésből szedett versek két részekbenn nem segítenek. A könyv első felében olvasható versek a Nagybányai Állami Levéltár Orczy-gyűjteményében és egyéb őrzési helyeken levő kéziratok bizonyossága szerint Barcsay Ábrahám szerzeményei. A kötet második részében többnyire Orczy versei találhatóak, de ide került Barcsay néhány verse is. (mint például az Arkádia leiratása című).

² Barcsay következetesen hosszúnak jelölt *ú, ű* betűit a gondos grammatikus és ortográfus Révai értelemszerűen javította át meggyőződése, az azóta többnyire normává lett elvek szerint.

³ Szilágyi 1998 a Kármán József – Pajor Gáspár szerzőpáros és az Uránia közleményei kapcsán vizsgálja ezeket.

⁴ Ez a szerkesztői eljárás a nagybányai Orczy-gyűjtemény Barcsay-autográfjának és az 1789-ben Révai által közölt Barcsay-verseknek az egybevetésével válik világossá.

sága, s az ebből következő jelentésbeli kötöttségei okán még mindig kevés kutatója, s még kevesebb olvasója van... Az eddigiekben ugyanis (egzotikum, nyelvi humor, politika-történeti utalások után kutatva) legfeljebb irodalomtörténészek vagy (a névtelen írásbeliség, de többnyire a csoportmentalitás kifejeződéseit vizsgálva) folklórkutatók bűvárolták (Küllös 2000: 33).

A mai műfaj-hierarchiában, amelyben nagyobb figyelmet kap a közköltészet, a magánélet-társasélet megannyi szöveges emléke, talán a paszkvillus műfaja is nagyobb érdeklődésre számíthat.

Magát a kéziratot tartalmi érvek alapján 1772–1773-belinek tekinthetjük. A végén álnév-természetű Vasmatskai Mátyás aláírás olvasható. Humorizáló célzatú a levélkezeltetés idő- és helymegjelölése is. A Révai-kötetben megjelent részlet-től eltér a külön, valóságos címlapon megadott cím, mely alatt (bizonyára a Demonstratoria utaló) *D.* jelzés olvasható. E fölött Ovidiustól, mégpedig a Pontusi levelekből vett mottó szerepű idézet következik. A legnagyobb különbség pedig az 1789-ben publikált és a kézirat szöveg között az, hogy a verses cáfolat az utóbbiban elegánsan prózába fordul.⁵ A francia későklasszicizmus e kedvelt szövegírói technikája a 18. század hatvanas-hetvenes éveiben a magyaroknál, Bessenyei Györgynél, Barcsay Ábrahámnál, Ányos Pálnál is előfordul (Bessenyei 1777: 31, 34, Fenyvesi – Géczi – Mátis – Szajbély 1994: 23, 35, 43, 44).⁵

A tárgymegjelölés után, amint levélhez illik, megszólítással folytatódik a kézirat. Ez azonban a be nem avatott (a Demonstratiót nem ismerő) olvasó számára érthetetlen volt, és hangzásában is (nyilván szándékosan) idegen, mulatságos hatású. Bizonyára ezt a „formuláris” közvetlenséget kívánta Révai megváltoztatni a konfliktuselhárító, a kifejezett gúnyolódást a cáfolat műfaja felé elmozdító címadással, a szenvedő igés megfogalmazással: Tsillag néző Sajnovits és Hell hibái tzáfoltatnak.

A forrás bemutatása és az átírásban alkalmazott megoldások

A kézirat kettőbe hajtott, négy ívből álló, középen cérnával összevarrt füzet. A lapok mérete: 220 x 175 mm. A csomó ceruzával írott, modern, 1-gyel kezdődő folyamatos, lapalji számozása a(z Orczy-)levéltár rendezőitől származhat. Szövegünk a 695 r–701 r lapokon van. A lapok alján őrszók olvashatók: *Partrol, Tudom, Ezt* stb.

Egyes mondatok (többnyire latin idézetek) aláhúzásos kiemelése valószínűleg a vers sajtó alá rendezőjétől, Révaitól származik.⁶ A kézirat jól olvasható tisztázat, néhol áthúzással, fölébe írással. Gyanítható, hogy a tisztázatot maga a szerző

⁵ Lásd alább a kézirat 86. sorát.

⁶ Mint a Barcsay- és Orczy-kéziratok meg a Révai 1789 egybevetésekor kiderült, Révai így jelezte meg a kéziratokban a kiadvány kurziválandó szövegrészeit.

készítette, s a néhány javítás a szöveggel való huzamosabb foglalatosság (valóságos műgond) eredménye.

A levél szövegképe hatásosan jeleníti meg a tartalmat. A versszakok kezdő sorainak elhelyezése, a prózai levélrész tudatos szólamhasználata gyakorlott szónokra, tanult levelezőre vall. A verses szövegrészben a négysoros strófák első sorai a lapszélhez közelebb kezdődnek, a következő három valamivel beljebb. A szöveg központozása az írásos érvelés tényleges kultúráját mutatja, pontosság, stiláris ökonómia jellemzi. Az elhallgatásokat (hatásszüneteket) szaggatott vonal jelzi⁷.

A „levél” írásmódja lendületes. A betűsorok dőlésszöge egyenletes. A szóközök tiszták, a kis- és nagybetűk karakteresek.

A szóelválasztás négyféleképpen történik: kötőjel nélkül, sorvégi kötőjellel, sorvégi és sor eleji kötőjellel, egy esetben sor végén „, , sor elején - jellel. Az ige előtti igekötőket többnyire külön írja a szerző: *meg állítás, el vivén, ki találni*. A magánhangzók jelölésében a rövid *i, u, o*, illetőleg a hosszú *ű* és *ő* használata kizárólagos. A mássalhangzók közül a *cs* hang jelölésében a korra jellemző *ts* (*erköltsei*) és *cs* (*bölcseit*) ingadozás tapasztalható. A *c-t tz* jelöli. Szóbelseji helyzetben nem ritka a kettőzött *j* és *lly*: *ijjesztik, éjjszak, ujyra, illetén, mellyhez*. Előfordul az ejtéskönnyítő *j* jelölése is: *elejink*. Morfémahatárokon a mássalhangzók jelölésében a szóelemző és kiejtés szerinti írásmód keveredik: *szabadság, emelje, tettzik, mutattyák*⁸. Az írásmód alapján okkal következtetünk tehát arra, hogy a levél írója rendszeresen olvasott és írt magyarul.

A paszkvillus szókészlete választékos és kifejező. A *tzirkalmas* ’matematikus’, *viszketegség, csőr* szavak a levélíró nyelvújító kedvét jelzik. Az akkori-ban még általános használatú *opinio* helyett a *vélekedés*, az *agraria* helyett a *majorkodó*, a *meg kövesedett, azaz petrificált* (magyarázó mellérendelő szerkezet) szerzőnk purizmusra való hajlamát mutatják. Nem él erőltettség hatását keltő képzett származékokkal. Könnyed, fordulatos nyelvezete élőbeszédszerű, néhol retorikai hangsúlyokkal. Nem terhelik latinizmusok. A vendégszövegek, idézések indokoltak, a tudományos érvelés és a gúny szükséges kellékei. A Gyöngyösi-strófa egyenlő ütemű, erőteljes sorai, csoportrímei magabiztosságot sugallnak.

Az átíratban alkalmazott jelzések a következők:

- () Átírt betűk jelzésére. A helyes betű a zárójel után következik.
- [] Áthúzott, kivakart (törölt), kifakult betűk, jelek, szövegrészek jelzésére.
- < > Sorközi, lapszéli betoldás jelzésére.

⁷ Barcsaynak ezt az eljárását annyira komolyan vette a kötet szerkesztő Révai, hogy az elhallgatást jelző vonalat három verssorra terjesztette ki a vers szövegkiadásában (Révai 1789: 233).

⁸ A hangjelölés és a nyelvi sajátosságok esetleges területi vonatkozásaihoz Benkő Loránd 1955: 164–169 és 1960.

(A szóvégi mássalhangzókon feltüntetett rövidítéseket igyekeznek érzékel-
tetni.

b_c. A kézirat ’-ban/-ben’ és ’-ba/-be’ értékben egyaránt használt szóvégi
rövidítését igyekeznek visszaadni.

A MOL P 523. 10 csomó. 695–701 jelzetű forrásának betűhív átirata:

695r

- 1 Scytha vagyok nem Lapon.
Felelet
Egy Lapponiai Tudoshoz.
Hac ego Sum terra, Patriae nec poenitet, ortus.
5 Ovid(. Ex Pont(.
D.

695v

A címlap beíratlan hátoldala.

696r

- 1 Tuttevas Béraßtalam!⁹
Meg búnik Napkelet nép-özönt Küldeni,
Dél Bent villongásit Kezdi felejteni,
Nap-nyugot oltárit Kéßül eldöjteni,
5 Éjjßak Ujj világot akar teremteni - -
Nem elég hogy már rég nyult gyilkos fegyverhez,
.s A Sok Ki ontott vér Kiáltoz egeKhez,
Hanem hogy emelje Királyit ezeKhez,
Bölcseit idézi a fagyos tengelyhez -
10 Lássák a jeleket mi fog Következni
Talám Babad lében TELLEL bövetkezni
És általla olly nagy hatalmat Berezeni
Hogy a földet lehet lántzoKra Kötözni.
El lepik Gróóknak zuzmarás hegyeit,
15 VißiK Zóroáster tündér eßközeit,
Ijjeßtik Lappoknak félénK Nemzeteit
Midön Csövből nézik az égnek jegyeit.
Csillagoknak ezek Babnak ösvényeket,
Bölt-hajtáson huznak mellesegeket,
20 Mérnek esméretlen világ Begeteket,

⁹ A megszólítás megfejtéséhez elő kell vennünk a Demonstratiót. A második, nagyszombati kiadást használjuk, ez járhatott az itt közölt mű szerzőjének kezében is. L. itt a 65. lapon Sajnovics („Vasmatskai Mátyás” által ellene fordított) magyarázatát: „Duttevas: Significat Lapponibus rem quae scitur, noscitur | Ungaris Tuttas est res nota, | vulgata | Lapponice: Tuttevas | Ungarice Tuttas.” Bérasztalam: „Inter loquendum, alium compello nomine patris, vel fratris, vel affinis, licet nihil horum sit.”

Csak nem ostromolják újra Isteneket.

Partrol

696v

- 1 Partrol partra üzik termébet Csudájit,
Keresik Neptunus elhányott Csigájit,
Azokkal meg töltik Királyok Szobájit,
Mondván, ott tartották Eleji gályájit.
- 5 Némellyek le Bálván a földnek gyomrában
Ott a fővényeknek sok rétű ágyáb,
Világnak Kezdetit kérdezik héjáb,
s' a föld hogy önthette magát ef(..)ormá(.)ban?
Ki válaßtá Külön a Kis Kővecseket,
- 10 's Kintsel elegyítvén a hideg Értzeket,
Mi moshatá öbve így a fővényeket?
Hány ezer eßtendő végzé mind ezeket?
A Nap mégis fel jön ennyi tébolygásra,
Setét fellegekből tér Szánakozásra,
- 15 Sugáriver Segilt igazság látásra;
'S Vénus önként kéből Bokott utozásra.
Teis el érkezéél oda KuKutsálni,
Hellel csillagokat Nap alatt visgálni:
Ezeken mondjátok nintsen mit csudálni,
- 20 Azért hadjuk őket Kedvekre bujálni.
De mivel olly távul találtál feledre,
Mond meg hogy esmérél Kedves Nemzetedre?
Látom irásodb, háritod csak Hellre
Hogy ő Kényberített illy esmere(c)tségre.

25 Tudom

697r

- 1 Tudom meg örültél az Attyafiságnak,
'S Illy Nemes Nemzettel való róKonságnak,
Nagy hire volt mindég vitéz Lapponságnak,
Valamint most Köztünk a jeles Tótságnak.
- 5 E Népnek lehetnél valaha vezére
's el vivén a jeges TengereK Bélyyére
Talám emelhetnéd majd dicsősségére
Mellyet jó Svátoplug veßtett Bégyenyére.
Adunk mi Ti néktek Anya-Leveleket
- 10 Kik bizonyithassák eredeteteKet,
Serény Jobbágyoknak tudunk benneteket,
Ugyan azért hadtuk volt meg földeteket.
Lássátok ha immár nem tettzik a pórság,
mivel nem tudjátok melly Bent a Magyarság,
- 15 ott talám Sorsotok lehet majd Uraság,

mert itt nem oßtozó Szolgával Babadság.
 Avagy véliteké hogy ama vitézek
 KiK hajdon Sándornak olly fenn felelének,
 s' Kinek Kopjájokkal büßKén KérKedének;
 20 Véliteké hogy most Lapponok lennének?
 Ó! nem, távul légyen ollyan káromkodás

 Nem voltak ScytháKnak fattyu Gyermekei,
 Mutatták még mais vitéz erkölcei:
 Déli Kéßülettel jöttek Seregei,
 25 Igy voltak barmai, nyelvek, fegyverei.

Ezt

697v

1 Ezt érzi magáb(. Ki ki mi Közöttünk,
 Érzették másokis ha Kardot Kötöttünk,
 Aggodják ámbátor világ honnét jöttünk,
 Elég az hogy vala Mars első Istenünk.
 5 Te pedig Csillagáb bár aKár Ki lehetß
 Kedves RóKonidhoz töstént vißba térhetß,
 Véllek Száraz halbol kéßült málét ehetß,
 Mert lám itéletet nyelvünkről nem tehetß.
 Egyéb aránt valójáb(. meg nem foghatom hogy Atya
 10 ságod tzirKalmas lévén magát Sok tudos bizony-
 ságoKnak ößve halmozásával héjáb(. fárosztatta,
 és vélekedésének meg állítására a Lapponok
 erköltseiről Semmi emlé(.)Kezetet nem tében.
 Talám lehetett volna azok Között némelly ha-
 15 sonlatosságot találni: p: o: a Lappon termébet
 Berint Bomoru vagy vig, örömet tántzol,
 dudol, eßik, és alußiK: a Magyaris Bomoru
 vagy vig, tántzol, d(.)udol, satt. -- Tehát e két
 Nemzet csak nem egy Testvér. Illyen állításokkal
 20 meßbe lehetne menni. Ezek többet próbálnának
 mint Atyaságod vaKartsa, má(.)léja, .s több
 idétlen Bavai. - ----- Az erköltsök a
 bennünk rögzött termébetnek .s Atyáinkrol örökbe
 maradt bokásoknak el törölhetetlen jelei:
 25 már

698r

1 Már pedig nintsen ollyan Nemzet mellyet az
 időrovás(a)okbol egy házi Népségre vißba ne
 lehessen vinni, Kivált a Magyarokat Kik
 nem olly régen hagyták el a majorkodó mezei
 5 életet. Tehát az erköltsök Kut fejére kell

vala menni: mivel a Nyelvekb₁ találkozó
 Két vagy három Báz BoKnak hasonlatossága
 csak olyan mint Két Romai és Parisi hege
 -dűseknek egynéhány nyirettyű vonásban
 10 való meg egyezése. ----- vagy pedig mint a
 PeKini és Constantinápolyi SiposoKnak valami
 furulyabéli fuvásoknak hasonlatossága.
 A Nyelvnek hangjai csupa történet Berint
 valok; azok hol olvadnak hol pedig Kemé-
 15 -nyednek a Bivnek Búkségei Berint, mint
 Ovidi(i)us mondja egy helyen: Accedevit questus
accedet amabile murmur, et dulces gemitus.
 Az pedig egy aránt történhetik a Czigányok-
 -nál, IroKaiaknál, TotóKnál és Lapponoknál,
 20 de azért nem fog Következni hogy a Czigány,
 IroKa, Tót és Lappon egy Nemzet legyen és
 egy nyelven Boljon.
 Micsoda irtoztató bátorsággal mer Atyaságod
 a Coppen(.hágai Tudosok Királyi gyülekezetének
 25 ilyen ujj mesét beBelleni?: „Si

698v

1 “Si cogitem: de illius Gentis agi idiomate, quae Communi
 „Historicorum Consensu amplissima haec borealia
 „Regna prima olim insedit, ingentesque terrarum
 „tractus dominatione Sua complectebatur. Quae
 5 „hodie quoque ab extremo Europae, quae occa-
 „sum, ex Septentrionem respicit angulo, per
 „Finnmarchiam, Lapponiam, Fenniam, Tarta-
 „riam, in Asiam usque, non interrupta Serie
 „protenditur etc. Micsoda nemzet lehet ez,
 10 Atyám Uram? Ha azt nem esméri Atyaságod
 minémű Külömbőség legyen a Lapponok, Tatárok
 és Scythák között, kérgye meg tudos Pajtársait
 Kik nem Lapponok, ők meg mondják. Atyaságod
 erőbakos álitássaival ama Kegyetlen időkre
 15 emlékeztet midőn a vadotz Királyok fiaikat
 csak Lóra ültették, .s egy néhány Száz Emberrel
 valami Nemzetre rea Küldették hadd verjék meg,
 Királytát foßbák ki, .S az orbáglás gyeplőjit
 vegyék Kezekb(: Ezek hol od(.)a veßtek, hol pedig
 20 Berencsésen tolvajKodván Nevekre nagy váro-
 -sokat építettek és a Lakosoknakis más nevet
 adtak. A Scythákról, sőt még a Tatárokról is
 lehet régi hiteles Iroknak munkájiból nyomozni,

hogy ők az illetén Országokból Ki üzött Királyokat,
 25 Kik mint egy [mendékben] men[<d>]dékbén többnyire
 hozzájuk folyamodtak, örömmel fogadták,
mellettek

699r

- 1 Mellettek fel fegyverkeztek, és Királyi Székekbe,
 vißba tették. Illyen példát nem egyet mutatnak
 a Történetirók. Ezen igazságot és Babadságot
 Berető Nemzetnek nemes cselekedetei eltöltették
 5 régen a földet Eufrates folyó vizétől fogva
 egészen a Tanaisig. Nyilván a mi Elejinkis
 illyen erőbaktételnek meg boßbullására
 hivattak Ki elsőbbör a Tanais mellé, honnét
 vagy ellenségek üldözése, vagy pedig frigyesse-
 10 -iknek Kérése vezette egészen a Dunáig: már
 pedig a tájban Pannonia több Bombéd Tartó-
 -mányokkal edjütt a Romai fényes igának terhe
 alatt nyögven, nem nehéz Ki találni, hogy
 Elejink ezen Birodalomnak elrontását, nem
 15 arany, gazdagság, vagy egyéb hívságok, Kiván-
 -ságából, /:mellyet a Scythák mindég meg
 vetettek:/ hanem az erőbakos Uralkodásnak
 gyűlölségéből, határozták el magokb, --
Justitia gentis ingeniis culta, non legibus
 20 azt mondja Justinus a Scythákról, és alább:
Aurum et argentum perinde aspernantur,
ac reliqui mortales appetunt: Nihil Victore,
praeter gloriam Concupiscunt etc. Így lehet
 tehát hiteles történetirók nyomozása mellett
 25 jozón elmélkedéssel vélekedni; így lehet<ne>¹⁰ valami
 bizonyost állítani, és azt hinni. De

699v

- 1 De még egyber, micsoda Nemzet lehet az, Ki ma
 Európának Nap nyugoti és Éjbaki Begeletétől,
 fogva Finnmarchián, Lapponián, Fennián és
 a Tatárságon minden Bakadozás nélkül egészen
 5 Ásiáig terjed; és talám ott Imaus hegye mellől
 az említett Tartományokon Lapponiai nyelven
 vißba ír és Levelez? - - Arngrimus Jonásis
 csak petyegett, .s maga sem tudta mit higyen
 midőn így Bollott: Credo totum orbem Arctorum,
 10 et Populos vicinos antiqua lingua Gothica

¹⁰ A ne a leíró utólagos, sajátkezű betoldása a helyszűke miatt apróbb betűkkel.

usor fuisse. Boldog Isten! be Sok féle Credo
vagyon e Kerek földön, és be Sok féle habta-
lanság jön e világra az irtoztató irás vißKe-
-tegsége által! -

- 15 Atyaságod elmélkedése Berint lehetne így gondol-
-Kozni: Nem régen Syberia fagyos fővényei
Között egy meg Kövesedett az az petrificált
(.)Rinoczeros fejet találtak, holott ezen állat
csak meleg Tartományokb(. Bokott Baporodni.
20 Hogy vetődhetett oda az a csudálatos fő
mellyen egy igaz Rinoczeros tagnak minden
erei láttzanak? Más Képpen nem eshetett,
hanem nyilván Syberiában Sok ezer eßtendőkkel
ez előtt valami Nap Keleti Király lakott Ki
25 vadas Kertyében tartott ollyas állatokat;

tehát

700r

- 1 tehát Syberia a Persiai Sophi vagy pedig.
a Nagy Mogol Birodalmához tartozik
Sattöbbsi. E nyilván való - - - Illyen édes
Atyám Uram az emberi elmének eßelős tévely
5 -gése ha bédítő felfuvalkodásának és vétkes
bübkeségének határt nem Babunk. Ő okozott
ezen Siralomnak völgyén eleitől fogva annyi
irtoztató háborut, és annyi nyomoruságot.
Tudom még emlékezik Atya(.)ságod az Apostol-
10 -nak amaz intésére, hogy t: i: az emberi Értelem
egy ollyan gyarló nád mellyhez csak rettegve
Kell Közéltetni, és csak félve kell benne bizni.
Ezen kereßtyéni letzkére én A:¹¹ régen emlékez,,
tettem volna, de mivel, már Két eßtendővel
15 ez előtt N. Szombatb(Ki nyomtattatott Mun-
-Kája, hoßbas utozásaim¹² miatt, csak mult
Napokb(került Kezemben, ezen be(.)rencsét,,
-lenségemmel egyedül a vaktörténeteket
vádolom.
20 Nem tudom micsoda lelkiismerettel álithattya
A.¹³ ajánló leveléb(. aztis, hogy nyelvünk Átila
idejétől fogva Magyar orßágon Büntelen
Különös virágjáb(lett légyen, holott még mais

¹¹ A: az Atyaságod szó rövidítése.

¹² Így!

¹³ Ismét az Atyaságod rövidítése.

csak bölcsőib_ç fetreng. Ha egyéb probájim

nem

700v

- 1 nem lennénekis, ezen vélekedéséből eléggé által
látom, hogy Atyaságod a maga nyelvit, ha
ugyan csak Magyar lehet, nem tudja.
Külömb_ç ami Nemzetünknek dicsőségét illeti,
5 mellyről atyaságod nem [tudom] [érezem] <értem>¹⁴ mi okból
emlékezik, jól tudjuk mi azt hogy nagy
Kegyességű felséges Királynénk azt napról
napra nagyobbra Kivánnya vinni: Non
obtusa adeo gestamus pectora Poeni. Felis
10 lében írva, ennyi Királyi dajKalkodásának
örök emlékezete arany betűkkel Könyveink_ç
valamint most Biveink_ç illy nagy dicsössé-
-gű Anyánknak a leg tisztább Beretettel
és leg állandobb hivséggel szüntelen áldozunk.
15 De tudjuk mi aztis, hogy meßbünen jöttek
Sokat beßellenek, és hogy mái napon
Sok ollyas tudosok va(.)gynak Kik a Sutban
oroßlány bőrt vévén magokra, azzal
akarnak büszKél(.)Kedni, és másokat ijjeßteni:
20 én nem mondom, hogy Atyaságod
illyetén bőrt vett volna magára, de
talám valaki hire nélkül felakaßtotta
hátára, s maga Sem tudja. Ha

701r

- 1 Ha így vagyon a dolog, Risum teneatis amici
Én tréfán kívül vagyok A¹⁵ ---
Irtam Sátoromb_ç Phazis igaz kereßtyéni
felebaráttya
5 folyó vize mellett, Elejink Vasmatskai Mátyás
Ki jövedele után Ezer Száz
Negyedik_ç, - A Pacsirták
holdnapjáb_ç . . .

Demonstratio-„olvasat”

E levél formájú szöveg egyebek mellett azt is jelzi, hogy a közfelfogástól eltérő nyelvrokonítás (amely az akkori fogalmaknak megfelelően néprokonítást is jelentett) a társadalom különböző csoportjait is foglalkoztatta. Nemcsak a nyelv- és történettudósokat. A *Scythia vagyon* akkor is számon tartandó, ha elfogult,

¹⁴ A *tudom* és *érezem* kihúzva, betoldásjel nélkül mi fölé toldva: *értem*.

¹⁵ Az *A* ismét az *Atyaságod* helyett.

igazságtalan, sőt néhol agresszív. Ez is tanúsítja ugyanis, hogy Sajnovics művét nemcsak akadémiai körökben olvasták. Érdeklődő és olvasott katonák, politizáló birtokos nemesek és papok is számon tartották.

Barcsay különben a Bessenyeinek címzett, később *A Bessenyei György Társaságában* is olvasható levélben (keltezése: 1772. március 24. „Patay kunyhóm-ból”) már leírta, hogy: „Sajnovits jármától ójjuk nemzetünket/ Ki Lapponiából hurcolja nyelvünket” (Bessenyei 1777: 21, Szira 1933: 68). Ehhez hasonlóan a MOL-kézirat is a verselés, a tanulmányok tárgyára és nemzetnevelő célzatára való utalással folytatódik. De ezekből teljes bizonyossággal még nem következik, hogy az 1771-ben Nagyszombatban másodszor megjelent *Demonstratiót* (és íróját legalább annyira) gúny tárgyává tevő *Scythia vagyok* szerzője éppen Barcsay.

Kezdjük az elvi résszel! Azzal, hogy Sajnovics korában lehet-e szó a finn-ugor származtatás elutasításáról, vagy ez későbbi viszonyulás.

Éder Zoltán két szerzetesrend tudományos (és ebből következő) presztízsvitájával indokolta egyes kortársak vehemens viselkedését a jezsuita Hellék elméletével szemben (Éder 1975: 1–21). Ugyanő jegyzi meg továbbá: „Fölmerülhet persze az az ellenvetés, hogy e versek jóval korábban, esetleg a *Demonstratio* megjelenését közvetlenül követő években íródtak, s szerzőik kéziratban vagy aprónyomatványokon terjesztették őket; ezt azonban tudtommal senki sem bizonyította be.” Éder tehát az elutasítás konkrét eseteit is lehetségesnek tartja, nem úgy, mint Békés Vera, aki szerint nem voltak ilyen írások, a hazai ellenzés későbbi mítosz (Békés 1991).

A korábbi forrásközléseket felhasználó Éder Zoltán korai pozitív visszhangról is említést tesz. Így Molnár János lapp szavakkal tarkított, Sajnovicsot dicsőítő verséről. A vendégszó stílusos lehetőségével különben *A Scythia vagyok* is él, csak hogy nem a bók, hanem éppenséggel a paszkvillushagyomány jegyében!

Kérdés, hogy a *Scythia vagyok* szerzője azonos lehet-e a Révai-kötet szerzőpárosának valamelyikével. Azaz id. Orczy Lőrincsel vagy Barcsay Ábrahámval.

Orczy Lőrincről ismeretes, hogy foglalkozott a magyarság megítélésének kérdésével. Erre nemcsak verseiből és Barcsay válaszleveleiből következtetünk, hanem Fekete János emlékezéséből is (Vörös 1977).¹⁶

A magyarok történelmi múltjának, csoportidentitásának kérdése azonban Orczy fiatal barátját, a testőr, majd katona Barcsayt is érdekelte. Több versében elmélkedik a magyarok vándorlásáról, megtelepedéséről, szokásairól. Ányosnak külön mitikus történelmi fantázialeckéket küldött (Fenyvesi – Géczi – Mátis – Szajbély 1994: 38, 42).

¹⁶ A Fekete János által emlegetett prózai levél, amelyet a galánthai gróf a hagyomány szerint Orczy kézírásából fordított franciára és továbbított Voltaire-nek, a magyarságnak a török megszállás alatti szenvedéseire, a magyar nemesség történelmi érdemeire hívta fel a figyelmet.

Barcsayról ismeretes, hogy sokat olvasott. Elsősorban franciául, magyarul és németül, de törökül is. Történelmi munkákat és antik irodalmat latinul is.¹⁷ Az is meglehet, hogy figyelmét a Demonstratióra Palma hívta fel; hiszen ismerték egymást.¹⁸

A Demonstratióban kifejtett rokonság-elmélettel szembeni idegenkedéséről Barcsay tudomásunk szerint legalább két ízben vallott atyai jóbarátjának, Orczynak. Az egyik megjegyzése nem több, mint tréfás bizonykodás a barátság ereje mellett: „Magam pedig ha szintén SAJNOVITS Jesuitával Laponniába vissza térnékis (: a hol nem felelek hogy ilyen írásra nem találánk: Dum patriam laudat, dum damnat Poggius hostes, Nec malus est Civis, nec bonus Historicus:) ... szivemből fogom tisztelni a Méltóságos Urat.”¹⁹

Barcsay másik megjegyzése szintén Orczyhoz címzett levelében olvasható: „Imé Sajnovitshoz való írásomat elküldöm. Írasd le szépen, ha véled, hogy érdemli; és a Griffmadár Presse alatt nyomtattasd ki tízszer vagy husszor, de ugy, hogy közönséges kézbe ne jusson” (a Griffmadár Károlyi Antalt jelenti).²⁰

Itt jegyezzük meg, hogy Barcsay és köre magyar történelemre vonatkozó képzetei mögött ott érezhető E. Gibbon könyvének (A római birodalom hanyatlásának és bukásának története) hatása is. Ez a mű 1776-ban jelent meg, és Orczy könyvtárában is megvolt.²¹

E magánszorgalmú nemzettörténészek azonban ismerhették Pray György latin nyelvű munkáját is.²² Való igaz, hogy a felvilágosodás korának magyar íróit a történelmi eredet kérdése sok mindennél jobban érdekelte; maguk verses elmélkedésben, regényben (olykor ráadásul nem is humor nélkül) neki is veselkedtek egy-egy hipotézis előadásának. Gondoljunk csak a „piarista termékre”, Dugonics 1788-ban megjelent *Etelkájára*, a protestáns Kalmár György *Prodrómusának* poémájára (a *Thesaurus Hungaricus-ra*), vagy *A magyarok kijövetele* című vegyes verselésű krónikára.²³

¹⁷ Erről l. a Nagybányai Állami Levéltárban levő Orczy-gyűjtemény e tanulmány szerzőjének gondozásában (Mennyei Barátom! Barcsay levelei Orczy Lőrincchez címen) rövidesen megjelenő részét.

¹⁸ Palma Ferenc (1735–1787) jezsuita történész, a *Notitia Rerum Hungaricarum* szerzője. Ebben, az 1770-ben ugyancsak Nagyszombatban megjelent munkájában Sajnovicsék expedíciójáról és a Demonstratorról már hírt adott a hazai közönségnek. „Palmát köszöntsd szómmal” – írja Barcsay több ízben Orczynak (Nagybányai Állami Levéltár Orczy-gyűjtemény).

¹⁹ A levél keltezése: „Patai Kunyhomból 20dik 7bris” -771 (Nagybányai Állami Levéltár Orczy-gyűjtemény 2.10 v). A latin mondás értelme Engel Károly fordításában: Miközben dicséri a hazát, miközben kárhóztatja a tudósokat, Poggius sem hazafinak, sem történetírónak nem jó.

²⁰ Keltezése: Nagyszombat, 20 febr. 1776 (Nagybányai Állami Levéltár Orczy-gyűjtemény 2: 95).

²¹ Barcsay állandó kapcsolatban állt, történettudományi kérdésekben folyamatosan konzultált a császári könyvtár őrével, Kollár Ádámmal, erre Orczyhoz írott leveleiben gyakran hivatkozik.

²² *Annales veteres Hunnorum, Avarum et hungarorum (...)* deducti ac maximam partem ex orientis, occidentisque rerum scriptoribus congesti. Bécs, 1761.

²³ *Prodrómus Scythico Mogorico Chuno Avarici, sive apparatus criticus ad Linguam Hungaricam*. Pozsony, 1770.

Mezei Márta a megbélyegzés szándéka nélkül féldilettáns írásnak nevezi a kor szépíróinak alapvető, az irodalommal mellékesen, időmulatásul foglalkozó ténykedését (Mezei 1974: 83). Ehhez méltán hozzátehetjük a sokat olvasás, a hozzászólás szokását, amely a társadalmi szerepkörök behatároltsága ellenében hatott, s ezért mert hozzászólni a nyelvhasználat kérdéséhez a művelt katona vagy a gazdálkodó nemes. Ami képzettségükből hiányzott, azt pótolta az a polgári bátorság, amely a véleményalkotáshoz való régi (nemesi) jog és a kialakulóban levő intézmény, a publikáció nyilvánosságának tartalmaiból alakult.

Mielőtt *Vasmatskai Mátvás* nyelvtudományi érvelésének gyenge pontjait fel-emlegetnők, hadd emlékeztessünk a levél pozitív közlendőire. Hisz ebben a szerző történetfilozófiai és ideológusi meggyőződése, nemesi magyarságtudatának lényege ismerszik meg. Persze, mindez elfogultságtól nem mentesen. A szerző saját nemesi jogállásának, ebből fakadó állampolgári helyzetének tudata a felsőbbrendűségekre való utalásban és éles, már-már cinikus hangvételben nyilvánul meg. Igazságot és szabadságot szerető nemzetnek tartja a magyarságot, a honfoglalás okát az erőszakos uralkodás gyűlöletében jelöli meg. A magyarok a gazdálkodó (vidéki, polgárosodás előtti) életformájukat csak alig hagyták el, nyelvük is még a szépreményű kiskorban leledzik. Ez utóbbi észrevétel sem mellékes a nyelvújítás hitvita-erősségű polémiái, az európai hatalmi politika (és majd Herder elszomorító jóslata) idején.

Lehetne szó a Scythia vagyok kapcsán harmadik szerzőről is?

Koppi Károly, a neves történettudós és tanár iratai között található egy Sajnovics elméletét cáfoló sajátkezű fogalmazvány.²⁴ A fentebb említett levélben Barcsay saját írásáról beszél Orczynak, és nem Koppi szövegére utal. A kétféle refutatio között összefüggés azért persze sejthető. Ez a következőkben ragadható meg. A Koppi-kötetben szerepel a Scythia vagyok, nem Lappon. Felelet Egy Magyar Országban levő Lapponiai Tudoshoz. A mottó származási locusát (Ovid. de Pont. L. 3. El. 2) különben pontosabban adja meg, mint Barcsay. A címzett megszólítása Koppinál *Tuodos Bérasztalom!* Ez némileg eltér a MOL-beli forrásától.

Véleményünk szerint Barcsay verse keletkezett korábban. Ezt másolhatta be jegyzőkönyvébe Koppi. Ő különben néhány közszót, személynevet aláhúz. Ezeket aztán jegyzetben magyarázza: Ilyenek: *száraz hal, málé.* (A Szenczi Molnár

²⁴ Koppi Károly (1704–1801) piarista tanár. Tanított Kolozsvárt, majd Kassán, végül (világtörténelmet) a pesti egyetemen. Szabadkőműves volt. A Martinoviccsal kapcsolatos megtorlások idején távolították el állásából. Az említett fogalmazványa az OszK Fol. Lat. 392 - (Caroli KOPPI Notata. 66–69) anyagában található, és Kecskeméti Gábor volt szives felhívni rá a figyelmemet; önzetlen segítségét itt köszönöm meg.

szótárában szereplő *málé*-nak Sajnovics által megfeleltetett lapp szó különben a *Málés*²⁵).

Vannak különbségek is a két kézirat között. A *TELLEL* Koppinál - aki a nyelvi játékot bizonyára nem értette - *Tellel*. (1789-ben Révainál majd *Hellel*) lesz. Koppinál a *jeles tótság*nak kifejezés helyett *jeles tzigánság*nak szerepel.

Térjünk vissza a Scytha vagyok MOL-beli kéziratára. A kézírás kétségtelenül a Barcsayé. És a fennebb idézett, Orczynak írott, hasonló tartalmú közlendők is megerősítenek abban a feltevésünkben, hogy az Orczy család gondosságának köszönhetően immár valóban figyelmen kívül nem hagyható, művelődéstörténeti értékű szövegelemként tartunk a kezünkben, amelynek szerzője Barcsay Ábrahám.²⁶

Irodalom

- A magyarok Scythiából való ki jövetelék, megtelepedések, cselekedetek sok rendű versekben foglaltatott ill renddel. (Gyűjteményes vetemény). Kézirat 513: Tiszán-inneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének Nagykönyvtára (Sárospatak).
- Békés Vera (1991), Nekünk nem kell a halzsíros atyafiság! Egy tudománytörténeti mítosz nyomában. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány témaköréből. Szerk. Kiss Jenő és Szűts László. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Benkő Loránd (1955), Hangjelölési adalék a XVIII. századi irodalmi szokásokhoz. MNy. 51: 164–9.
- Benkő Loránd (1960), A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bessenyei György (szerk.) (1777), A Bessenyei György Társasága. Bécs.
- Bíró Ferenc (1994), A felvilágosodás korának magyar irodalma. Balassi Kiadó. Budapest.
- Domokos Péter (1998), Szkitiától Lappóniáig. 2., átdolgozott kiadás. Universitas Kiadó. H. n. [Budapest]
- Éder Zoltán [1975], Újabb szempontok a „Demonstratio” hazai fogadtatásának kérdéséhez. In: Beiträge zum internationalen Finnougristenkongress II. 1–21. Istituto Universitario Orientale é. n. Napoli.
- Fenyvesi – Géczi – Mátis – Szajbély (szerk.) (1994), Ányos Pál. Vár ucca tizenhét. Negyedévkönyv. II. Évf. 2 szám.
- Mezei Márta (1974), Felvilágosodás-kori líránk Csokonai előtt. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Révai Miklós (szerk.) (1789), Két Nagyságos Elmének Költeményes Szüleményei. A’ Költeményes Gyűjtemény öregbedésére a’ Nagyságos Szerzőknek egyező akaratközből közre bocsátotta Révai Miklós. Pozsonybann, Loewe Antal’ betűivel.

²⁵ Demonstratio 64: „Malees a 2. megfigyelésből: *Málés*. Lapp jelentése: *quodcunque oibi genus*. A magyarok Málé-nak hívják a bizonyos fajtájú *placenta dulcis*-t és *plebis edulium*-ot.

²⁶ Itt köszönöm meg Lőrinczi Rékának e tanulmány megírásában nyújtott segítségét.

- Joannis Sajnovics S. J. (1770), DEMONSTRATIO. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Regiae Scientiarum Societati Danica Praelecta, et Typis Excusa Hafniae Anno MDCCLXX. Recusa Tynaviae, Typis Collegii Academicis Societatis Jesu.
- Szilágyi Márton (1998), Kármán József és Pajor Gáspár Urániája. Csokonai Könyvtár 16. Szerk. Bitskei István és Görömbei András. Debrecen.
- Szira Béla (S. a. r.) [1933], Barcsay Ábrahám költeményei. Magyar Irodalmi Ritkaságok 25. Szerk. Vajthó László. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, H. n. [Budapest], É. n.
- Vörös Imre (1987), Lettre a Mr. De Voltaire ou Plainte d' un Hongrois (1764). Texte publié par Imre Vörös. Akadémiai Kiadó, Budapest.